

Язyki русской культуры, 1999. – 336 с.; 7. Фразеологічний словник української мови: у 2-х томах [упорядн. Удовиченко Г. М.] – К. : Вища школа, 1984. – 1435 с.; 8. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: Словник-довідник / укл. Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. (за ред. Півторака Г. П.). – К. : Довіра, 2002. – 735 с.; 9. Федонюк В.П. Анималистическая фразеология в зеркале национального менталитета / В.П. Федонюк // Rossica olomucensia XXXVI, 1997. – Olomouc, 1998. – Т. 36. – С. 267 – 272; 10. Wölkowa S. Hornjoserbska frazeologija a idiomatika / Sonja Wölkowa // Naša maćerščina №11-12. – Budyšin : Domowina, 1999. –S. 110 – 134; 11. Wölkowa S. Lěnja koža? / Sonja Wölkowa // Rozhlad. – 1993. – № 43. – S. 244.

Назаров Н.А. (Київ, Україна)

Етимологічна концепція О.С. Мельничука

У статті розглянуто розвиток етимологічної концепції українського лінгвіста О.С. Мельничука у зв'язку з теорією і практикою укладання етимологічних словників української та інших слов'янських мов.

Ключові слова: етимологія, О.С. Мельничук, історична лексикологія, українська мова, етимологічний словник, лексикографія.

В статье рассмотрено развитие этимологической концепции украинского лингвиста А.С. Мельничука в связи с теорией и практикой составления этимологических словарей украинского и других славянских языков.

Ключевые слова: этимология, А.С. Мельничук, историческая лексикология, украинский язык, этимологический словарь, лексикография.

The article deals with evolution of Ukrainian linguist O.S. Melnychuk's etymological conception in connection with theory and practice of compiling Ukrainian and other Slavonic languages' etymological dictionaries.

Key words: etymology, O.S. Melnychuk, historical lexicology, Ukrainian language, etymological dictionary, lexicography.

Актуальність статті впливає з потреби всебічного осмислення досвіду української етимології ХХ століття, особливо ж у її вершинних досягненнях, до яких належить Етимологічний словник української мови за редакцією О.С. Мельничука.

Новизна роботи полягає в погляді на українську етимологічну лексикографію ХХ століття у контексті не тільки сучасної етимології Європи, а й у історичній тягlostі традиції української філології від ХVІІ століття.

Міра вивченості питання. Окремих праць з історії української етимологічної лексикографії нам не відомо, проте українська

лексикографія XIX-XX століть була докладно вивчена А.А. Москаленком [18], а також була розглянута в загальному нарисі П.Й. Горецького [6]. Старовинна українська лексикографія всебічно розглянута у працях В.В. Німчука [19; 20]. Значно ширше в науковій літературі були розглянуті принципи етимологічного дослідження [21; 1; 2; 5; 22; 10 – 15; 17].

Місце статті в проблематиці інших досліджень автора. Інші публікації автора стосуються як часткових проблем етимологізації лексичного складу української мови, так і теоретичним засадам укладання етимологічних словників української мови.

Мета дослідження – показати своєрідність української школи етимології на тлі етимологічної лексикографії європейських країн, зокрема у контексті індоєвропейістики та славістики.

Методи, застосовані у статті, поділяються на загальнонаукові (індукції, дедукції, класифікації та систематизації, що використовуються в роботі для встановлення кореляції між засадами етимологічних та лексикографічних праць і епістемологічними особливостями культурно-історичної епохи) і спеціальні лінгвістичні – описовий (застосовується при доборі й систематизації формальних та методологічних процедур, застосованих в аналізованих пам'ятках), зіставно-типологічний (використовується при визначенні типологічних відмінностей етимолого-лексикографічних праць різних періодів та географічних регіонів), порівняльно-історичний (застосовується в інтерпретації та з'ясуванні культурної семантики висновків наукових праць, що були взяті до уваги).

Внутрішня логіка наукового процесу ще з часів перших філологічних праць (давньоіндійська граматики Паніні, сучасні їй роздуми стоїків про мову) свідчить про те, що на кожному новому етапі становлення філологічної науки вивченню словникового складу зазвичай передує дослідження граматики (що не зовсім прямо стосується культур із ізолюючими мовами, як китайська); перш ніж видати перший словник французької мови, Р. Естенн (Стефанус) видає граматику рідної, французької, мови; «Лексикон» П. Беринди виходить через два десятиліття після «Граматики» М. Смотрицького. Граматика є необхідним теоретичним базисом для дослідження вищих рівнів мови. Це ж стосується й порівняльно-історичного мовознавства: порівняльні (а потім і етимологічні) словники індоєвропейських мов з'являються після «Порівняльної граматики індогерманських мов» Ф. Боппа.

Природно, що поява українського етимологічного словника на рівні сучасних досягнень філологічної науки була б не можлива без попереднього порівняльно-історичного вивчення української мови в контексті

слов'янських у фонетичному, граматичному, синтаксичному аспектах. Виконання цієї першорядної потреби було здійснено в 1960-х роках. Монографія «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» за ред. О.С. Мельничука стала першою порівняльною граматикую слов'янських мов, підготованою українськими дослідниками. Попри те, що, відповідно до назви, книга розглядає здебільшого морфологічний рівень мови, у ній є й розлоге дослідження загальної теорії порівняльного дослідження слов'янської лексики (розділ підготував А.П. Критенко). Хоча слов'янські мови від часів Ф. Міклошича були повноцінно введені в дослідження європейських компаративістів, український матеріал залучався до них рідко. А найчастіше використовувана в таких дослідженнях церковнослов'янська мова не завжди дозволяє прямий перехід до власне українського матеріалу. Тому постала потреба подати лінгвістичний матеріал виходячи не з потреб західноєвропейських індоєвропейців, а з вимог українського науковця, читача і мовця.

У загальнометодологічній передмові до книги О.С. Мельничук не лише формулює засади порівняльно-історичного мовознавства (принцип реконструкції, що базується на «зіставленні споріднених мовних елементів» споріднених мов, а також принцип внутрішньої реконструкції [4, 14]), але й одразу вказує на межі цього методу: «Але значення порівняльно-історичного методу для вивчення зовнішньої історії відповідних мов залишається поки що відносно невеликим, оскільки він здебільшого не забезпечує пов'язання реконструйованих явищ прамови з якимись конкретними періодами розвитку суспільства, що було її носієм. Не може бути досягнуте за допомогою порівняльно-історичного методу і повне відтворення структури прамови в цілому, бо всі ті елементи цієї структури, які зникли безслідно, не підлягають ніякій реконструкції, а ті елементи, які випадково збереглися в одній чи двох споріднених мовах, далеко не завжди є надійним матеріалом для реконструкції» [4, 15]. Тим не менш, усвідомлення дослідницьких і верифікаційних меж методу зовсім не підважує його правомірність: навпаки, воно дозволяє провести чітку демаркаційну лінію між сферами, у яких його застосування є релевантним, та сферами, що потребують іншого методологічного інструментарію. Отож порівняльно-історичний метод дає найкращі результати при встановленні зв'язків слів у близькоспоріднених мовах та мовах однієї мовної сім'ї (індоєвропейські, семітські, тюркські). Натомість слова, які не вписуються в загальну картину фонетичних відповідностей і законів, від часів молодограматиків слугують об'єктом дискусій.

Отож успадкований лексикон слов'янських мов розподіляється на шість

пластів:

- 1) загальноіндоєвропейський;
- 2) західноіндоєвропейський, спільний із германськими, італьськими, кельтськими, іллірійськими мовами;
- 3) східноіндоєвропейський, спільний із індійськими, іранськими і тохарськими мовами;
- 4) південноіндоєвропейський, спільний із вірменською, грецькою, анатолійськими мовами;
- 5) балтословянський;
- 6) праслов'янський, який містить новації, притаманні лише спільнослов'янській мові, що існувала протягом трьох тисячоліть (бл. 2500 р. до н.е. – бл. 600 р. н.е.) [4, 501].

Врешті, у застосуванні до словникового складу української мови, варто додати пласт суто українських новацій.

Основу спільної лексики слов'янських мов складають назви спорідненості і родинних зв'язків, назви органів і частин людського тіла, організм тварин, назви тварин, рослин, житла, господарських занять і знарядь, житла, харчів, а також астрономічних та метеорологічних об'єктів та явищ. Таким чином, найбільш релевантним способом представлення основного словникового складу споріднених мов є тематичний: лексеми, розподілені за сферами життєдіяльності, дають разом повноцінну світоглядну картину давньої людини. Значну частину розділу «Лексика» із книги «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» можна розглядати як порівняльний і етимологічний словник ядра лексичного складу слов'янських, зокрема української, мов: через добру збереженість лексичного матеріалу реконструкція праформ не викликає суттєвих проблем (проте й у цьому лексичному ядрі є слова з сумнівною етимологізацією: *тіло, батько* тощо).

На суто слов'янському рівні є два типи новотворів: семантичні і формально-семантичні. Семантичних новотворів найменше серед назв спорідненості, частин тіла, фізіологічних процесів. Природно, що найбільше новотворів «у назвах диких тварин і птахів, особливо риб, у назвах рослин, предметів навколишньої природи і в галузі господарства та ремісництва, а також у галузі громадського життя» [4, 527]. Такий розподіл новотворів свідчить про те, що доіндоєвропейське населення, яке складало слов'янський субстрат, уже мало власне розгалужене членування суспільства, про що свідчать і дані археології.

Автори «Вступу» ясно усвідомлювали значну роль неіндоєвропейського елемента в слов'янському словниковому складі, стверджуючи, що «слів,

яким бракує індоєвропейської етимології ... чимало», і що вони «зайняли стійке місце в системі праслов'янської лексики» [4, 535].

Крім того, що словниковий склад гетерогенний за походження (із спільноіндоєвропейської мови – і її діалектів, із субстрату, адстрату тощо), він ще й **різнодинамічний**: різні тематичні групи лексики змінюються з неоднаковою швидкістю. Наприклад, однією з найбільш змінних груп лексики є назва одягу: його зазвичай запозичують із мови народу, з яким відбувається найтісніша взаємодія [4, 559–560].

У випадку омонімічного конфлікту в своєму давньому значенні зберігається те слово, яке може бути мотиваційно пов'язане зі явищем чи предметом, яке воно називає. У цьому виявляється амбівалентність прийнятої в мовознавстві ХХ століття (особливо після «Курсу загальної лінгвістики» Ф. де Соссюра) тези про невмотивованість знака: адже якби мотивація мовного знака не була істотною при «природному відборі» лексики, то з омонімічної пари виживав будь-який елемент, незалежно від своєї мотивації (яка може бути як прямою – звуконаслідувальною тощо, так і опосередкованою – через вторинні семантичні зв'язки з іншими, уже наявними в мові, елементами). Отож спільні слова окремих слов'янських мов поділяються на дві головні групи: ті, що зберегли давнє основне значення, змінюючи при цьому побічні, і ті, у яких із часом одне з периферійних стало головним [4, 562].

У цілому картина семантичної і фонетичної еволюції лексики слов'янських мов (а вони з усіх груп індоєвропейських мов зберігають донині чи не найбільш близькі зв'язки) ставить перед дослідником ті ж проблеми, що лексика будь-якої окремої мови:

- наявність різночасових страт;
- різних за етнічним і мовним походженням слів;
- неоднаковою динамікою зміни різних лексичних груп;
- наявність лексики без надійних індоєвропейських паралелей.

Урешті, у комплексі ці проблеми є викликом не лише для самого процесу дослідження, але й для подачі матеріалу в словникові, який може бути укладений на цих засадах, адже ті ж методи не підходять однаковою мірою при аналізі:

- різних за часом формування лексичних страт;
- різних за динамікою страт;
- різних за походженням страт і т.д.

Отож, «Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов» дає методологічний базис для історичного вивчення української лексики спільнослов'янського та спільноіндоєвропейського походження.

Натомість слов'янські (зокрема українські) новотвори та запозичення вимагають вироблення спеціального інструментарію, який би враховував іншу специфіку цих лексичних пластів.

На проблемні питання історичного дослідження української лексики почати дає відповіді стаття О.С. Мельничука і В.Т. Коломієць «Глибинні етимологічні зв'язки в лексиці слов'янських мов» [13]. Автори статті вважають, що закономірності (семантичні, фонетичні), які були виведені на основі дослідження етимології «неглибокого» залягання, не придатні для досліджень значно глибших шарів лексики: «Вихідні етапи формування прамов – тепер уже прапрамови – в структурному відношенні мали бути значно ближчими до найдавнішого стану початкової мови людства, близької до системи звукоподібних засобів напівінстинктивного тваринного спілкування, і тому до всього діахронічного розвитку людської мови на всіх його етапах не можуть бути застосовані ті самі уявлення про їх артикуляційно-акустичні, семантичні й типологічні властивості» [13, 99].

На тлі сказано постає в усій повноті багатогранність проблем, які постали перед укладачами етимологічного словника української мови (далі ЕСУМ), видання якого тривало декілька десятиліть, а укладання – майже на чотири десятиліття. ЕСУМ є важливою віхою в історії україністики, славістики й індоевропейістики загалом, і на міжнародному рівні репрезентує найбільші досягнення українського мовознавства [9]. Фундаментальний словник, яким є ЕСУМ, завжди базується на значній не лише джерельній, але й загальнокультурній базі, яку можна досліджувати лише в зіставленні з іншими словниками подібного типу. Отож, порівняльний аналіз ЕСУМ дозволить нам позиціонувати цю працю в контексті української і в цілому світової науки, а також виявити головні епістемологічні засади етимології та українського порівняльно-історичного мовознавства на сучасному етапі.

У дослідженнях слов'янської етимології існує значна тяглість традиції, без урахування якої було б неможливим укладання етимологічного словника будь-якої окремої слов'янської мови. Етимологічні словники Ф. Міклошича та М.В. Горяєва найкраще репрезентують стан слов'янської історичної лексикології на кінець ХІХ ст. [7; 25]. Їхнє значення для ЕСУМ полягає передовсім у легітимізації багатьох етимологій через залучення вже більш ніж столітньої традиції.

Іншим словником, який ставив перед собою мету, подібну до ЕСУМ, був «Етимологічний словник української мови» Я.Б. Рудницького. Проте словник діаспорного вченого суттєво відрізняється за складом реєстру від ЕСУМ [26].

Зважаючи на двокomпонентність будь-якого етимологічного словника

як явища, неунікним є при його аналізі дещо штучно розрізняти два аспекти – суто лексикографічний і етимологічний. Перший стосується загальнонаукової концепції укладання словника, організації матеріалу, а другий – методології роботи з мовними фактами. Обидва явища мають окрему історію та особливості впливу на роботу етимологічної лексикографії. Тому варто розглянути окремо ЕСУМ як пам'ятку лексикографічної та етимологічної думки.

Риси ЕСУМ як лексикографічної праці дозволяють говорити про актуальність багатовікової словникарської традиції, до якої сучасна українська лексикографія залучена через бароковий спадок та надбання науки XIX ст.

Етимологічний словник як ознака культурного престижу мови. Перші національні словники, що з'явилися в епоху Ренесансу, мали на меті ствердити рівноправність нових мов із давніми, таким чином обґрунтувавши і національну ідентичність. Укладання словників ішло в одному ідейному руслі з формуванням її лінгвістичного аспекту, ілюстративним прикладом може бути праця Стефанусів (Естьєнів, батька і сина) над словниками класичних мов, а потім – французької («*Dictionarium latinogallicum*», 1538), та трактатом Ж. дю Белле «Оборона і прославлення французької мови» (1549). В українській культурі першочергове місце належить словникам П. Беринди, Б. Грінченка та ін.

Проте у XX столітті вже всі європейські мови мали значну лексикографічну традицію, і для перебування на відповідному рівні наукового престижу вже було недостатньо словників, які б лише фіксували лексичний склад національної мови. Новий рівень розвитку лінгвістики почав вимагати значно вищого рівня опрацювання мовного матеріалу, який би міг поставити національну мову в один ряд із класичними мовами індоєвропейської давнини. У ранньоновітній час для такого надання престижу було достатньо укласти словник латинсько-грецько-слов'янський (що й було здійснено, наприклад, у «тримовному словнику», виданому 1704 року Ф.П. Полікарповим-Орловим). Чим із більшою кількістю мов зіставляється національна чи інша мова, тим більший її престиж: у словнику А. Калепіно кількість мов, якими перекладалися латинські слова, на початку XVII ст. становила вже більше десяти. Таким чином утверджувався абсолютний культурний престиж латинської мови як мови ученості і науки.

Іншим типом подібного надання престижу були «Словники всіх мов і наріч» (перше видання 1787), видані П.С. Палласом під покровительством Катерини II: ключові слова, наведені російською мовою (латинські відповідники були подані лише у змісті) перекладалися майже двома сотнями всіх відомих на той час мов, при цьому всі наведені слова були в

російській графіці. Словник був цілковитим утіленням ідеї абсолютної просвіченої монархії, яка символічно охоплювала весь світ, адже у збиранні матеріалу брали участь еліти всього світу: Дж. Вашингтон власноручно віддав наказ збирати матеріали тубільних американських мов для словника П.С. Палласа. Престиж російської мови як мови абсолютної монархії забезпечувався символічним капіталом, який йому надавався мовами усього світу.

У ХХ столітті культурні потреби залишилися типологічно тими самими, але засоби їхнього досягнення значно еволюціонували: розвиток науки поставив перед лексикографами зовсім інші вимоги: багатомовні словники сьогодні актуальні лише в галузевому зрізі (словники спеціальної термінології: медичної, військової тощо). Тому **єдиним типом словників, який би міг послідовно культурно «легітимізувати» всю цілісність словникового складу мови, є етимологічний словник.** Щоправда, в суто науковому тексті ця компонента наявна лише імпліцитно, але в словниках, укладених мовознавцями-аматорами, ця ідея звучить все так само виразно, як і в ХVІІІ столітті.

Проте в українській лексикографічній традиції із часів бароко так само наявні подібні засоби культурної легітимізації мови. Словник П. Беринди через зіставлення «простої» української мови з церковнослов'янською підвищує її літературний престиж, «словено-латинський» словник А. Корецького-Сатановського виводить церковнослов'янську мову на рівень латини, мови міжнаціонального наукового і конфесійного спілкування, «Русько-німецький словарь» Є. Желехівського ставив українську мову в один ряд із головною культурною мовою Австро-Угорської імперії, а словник Б. Грінченка – Російської імперії.

У ХХ столітті культурний престиж української мови значно підвищився, і перекладний словник уже був явищем пересічним, а не винятковим. Наступним етапом, який відображає перехід національної мови на якісно новий щабель історичного розвитку, є поява етимологічного словника. Перші спроби укласти етимологічний словник української мови належать ще О.О. Потебні, проте цей словник так і залишився невиданим. Існує інформація про невидані або втрачені етимологічні словники інших українських мовознавців початку ХХ ст.

Лише ЕСУМ підсумував на рівні науки ХХІ ст. тривіковий шлях українського словникарства як культуротворчого явища. Варто зупинитися на еволюції деяких рис ЕСУМ як лексикографічної та етимологічної праці водночас.

Гніздовий спосіб організації. В епоху ренесансу такий тип організації реєстру був прийнятий у словниках давньогрецької мови, передовсім у

класичному «Тезаурусі грецької мови» А. Есьєна (Стефануса). Гніздовий спосіб відображав органічне розуміння мови як живої структури: спільнокореневі слова (що збереглося в українські сучасній термінології) розглядали як паростки одного дерева. Проте словники латинської мови укладали з суцільним алфавітним реєстром, що зумовлене простішим і не таким розгалуженим словотвором, як у грецькій мові. У новий час гніздовий спосіб організації реєстру прийнятий лише в деяких типах спеціальних морфологічних словників.

Головні риси ЕСУМ як етимологічної праці можна ступінчато розкласти на такі компоненти від найзагальніших – до конкретних.

Засади, спільні для словників індоєвропейських мов. Головні риси укладання етимологічних словників індоєвропейських мов сформувалися наприкінці XIX ст. і остаточно були підсумовані словниками середини XX ст. (П. Шантрена, Я. Фріска, М. Фасмера та ін. [23; 24; 27]). ЕСУМ успадкував від цих словників такі риси:

1) опертя передовсім на фонетичні закони, постульовані молодограматиками;

2) за абсолютну глибину етимологізації береться рівень прамови мовної групи (праслов'янської) та мовної сім'ї (індоєвропейської прамови). Звідси брак ностратичних паралелей, за який був критикований, зокрема, Я. Фріск.

Засади, спільні для етимологічних словників слов'янських мов. Усі етимологічні словники слов'янських мов, укладені в XX столітті, беруть за вихідну точку працю Ф. Міклошича. Більшість етимолого-лексикографічних праць XX ст. наводять реконструкції лише для рівня прамови, умовно кажучи, першого ступеня (праіндоєвропейська, пракартвельська тощо), лише в етимологічному словнику болгарської мови С. Младенова була здійснена відносно послідовна спроба провести ностратичні, висловлюючись сьогодишньою термінологією, паралелі [16].

ЕСУМ перебуває на компромісних засадах: спираючись передовсім на загально визнані індоєвропейські паралелі, укладачі подають ностратичні паралелі там, де такі паралелі виглядають безсумнівними.

Слов'янське порівняльно-історичне мовознавство XX ст. де в чому випередило інші галузеві традиції, що передовсім відбилося в чи не першому в індоєвропейістиці комплексного залученні субстратного матеріалу в дослідженнях В.І. Георгієва, а ностратичного – у С. Младенова. Відповідно до потреб етимологічного аналізу, коло мов, що до нього залучаються, в ЕСУМ не обмежується лише індоєвропейськими; до уваги беруться ті ностратичні, з якими праслов'янська чи українська можуть бути не лише в контактному, але у генетичному зв'язку.

Субстратні пропозиції вирішення проблемних етимологій наявні лише у випадках, коли без них дослідження було б неможливим. Класичним прикладом такого застосування субстратних відомостей є етимологія Ю.Л. Мосенкіса для слова *xlib* із залучення картвельського матеріалу [8: 6, 181].

Одна з головних особливостей ЕСУМ у зіставленні з етимологічним словником української мови Б.Я. Рудницького, що був створений у діаспорі, полягає в меншому залученні недавніх запозичень та варваризмів. З іншого боку, значно повніше представлений матеріал діалектів.

Невдовзі після виходу перших трьох томів ЕСУМ з'явилася рецензія І.З. Бурковського [3]. Головними напрямками осмислення досвіду укладання ЕСУМ були такі:

- 1) Структурне оформлення словника:
  - дублювання інформації про споріднені слова;
  - недостатнє використання можливостей наукових скорочень;
- 2) Процедурні зауваження щодо дослідження:
  - брак ностратичних паралелей;
  - непослідовне залучення субстрату;
  - недооцінена роль звукосимволічних значень коренів.

У цілому зауваги І.З. Бурковського стосувалися **часткових** питань укладання ЕСУМ, не підважуючи наукового значення лексико-етимологічної праці. Перший блок основних теоретико-методологічних засад можна пояснити тим, що редакція ЕСУМ намагалася укласти тексти словникових статей із урахуванням не лише наукових потреб, але й запитів широкого читацького загалу, чим зумовлена певна «надлишковість» інформації з точки зору фахового читача.

Урешті, можна зробити висновок, що етимологічний потенціал ЕСУМ має значні переваги над етимологічними словниками слов'янських та інших індоєвропейських мов, укладених у Західній Європі в ХХ столітті, бо поєднує традиції молодограматичного мовознавства з досягненнями порівняльно-історичного мовознавства слов'янських країн, де було послідовно вперше в етимологічних словниках застосовано субстратну теорію та міжродинні порівняння мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Абаев В.И.* О принципах этимологического исследования / В.И. Абаев // Вопросы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков. – М., 1956. – С. 286–307;
2. *Абаев В.И.* О принципах этимологического словаря / В.И. Абаев // Вопросы языкознания. – 1952. – № 5. – С. 56–69;
3. *Бурковський І.З.* Рец. на кн.: Етимологічний словник української мови. – К., 1982–1989. – Т. 1–3 /

- І.З. Бурковский // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 1992. – Т. 124: Праці філологічної секції. – С. 391–407; **4.** Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов [за ред. О.С.Мельничука]. – К.: Наукова думка, 1966. – 595 с.; **5.** *Георгиев В.И.* Выпуски на болгарската етимология / Владимир Иванов Георгиев. – София: Издание на Българската академия на науките, 1958. – 158 с.; **6.** *Горецький П.И.* Історія української лексикографії / Петро Йосипович Горецький. – К.: Видавництво АН Української РСР, 1963. – 243 с.; **7.** *Горяев Н.В.* Сравнительный этимологический словарь русского языка / Н.В. Горяев. – Тифлис: Типография канц. Главнач. гр. ч. на Кавказе, 1896. – 451 + XL + LXII с.; **8.** Етимологічний словник української мови за ред. О.С. Мельничука. – К.: Наукова думка, 1982 – 2012. – Т. 1–6; **9.** *Лукінова Т.Б.* Створення «Етимологічного словника української мови» – важливий етап порівняльно-історичного вивчення слов'янської лексики / Т.Б. Лукінова // Мовознавство. – 2008. – № 2/3. – С. 24–39; **10.** *Мельничук А.С.* Вопросы реконструкции лексического состава праязыков / А.С. Мельничук // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей: Лексическая реконструкция. Реконструкция исчезнувших языков. – М.: Наука, 1991. – С. 5–14 (Мельничук 1991а); **11.** *Мельничук А.С.* Проблематика реконструкции в сравнительно-историческом языкознании / А.С. Мельничук // Актуальные вопросы сравнительного языкознания. – Л.: Наука, 1989. – С. 21–35; **12.** *Мельничук О.С.* Глибинні етимологічні зв'язки в лексиці слов'янських мов / О.С. Мельничук, В.Т. Коломієць // Слов'янське мовознавство. XI Міжнародний з'їзд славістів. Братислава, 30 серпня – 8 вересня 1993 р. Доповіді. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 98 – 112; **13.** *Мельничук О.С.* Глибинні етимологічні зв'язки в лексиці слов'янських мов / О.С. Мельничук; В.Т. Коломієць // Слов'янське мовознавство. IX Міжнародний з'їзд славістів, Братислава, 30 серпня – 8 вересня 1993 р.: Доповіді. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 98–112; **14.** *Мельничук О.С.* Етимологія / О.С. Мельничук // Українська літературна енциклопедія. В 5 тт. Редкол.: І.О. Дзверін та ін. – К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1990. – Т. 2. – С. 169; **15.** *Мельничук О.С.* Принципи укладання Етимологічного словника української мови / О.С. Мельничук // Мовознавство. – 1967. – № 2; **16.** *Младенов С.* Етимологически и правописень речникъ на българския книжовень езикъ / Стефан Младенов. – София: Книгоиздателство Христо Г. Дановъ-О.О.Д-во, 1941. – XX + 704 с.; **17.** *Мосенкіс Ю.Л.* Теоретичні аспекти поглибленого діахронічного дослідження основної лексики / Юрій Леонідович Мосенкіс. – К.: Віпол; Перше вересня, 1997. – 206 с.; **18.** *Москаленко А.А.* Нарис історії української лексикографії / Артем Амвросійович Москаленко. – К.: Державне учбово-педагогічне видавництво «Радянська школа», 1961. – 162 с.; **19.** *Німчук В.В.* Мовознавство на Україні XIV–XVII ст. / Василь Васильович Німчук. – К.: Наукова думка, 1985. – 221 с.; **20.** *Німчук В.В.* Староукраїнська лексикографія в її зв'язках з російською та білоруською / Василь Васильович Німчук. – К.: Наукова думка, 1980. – 304 с.; **21.** *Пизани В.* Этимология: история-проблемы-метод [пред. В.И. Абаева] / Витторе Пизани. – М.: Издательство иностранной литературы, 1956. – 186 с.; **22.** *Трубачев О.Н.* Принципы построения этимологических словарей славянских

языков / О.Н. Трубачев // Вопросы языкознания. – 1957. – №5. – С. 58–72; **23.** *Chantraine P.* Dictionnaire Étymologique de la langue Grecque / Pierre Chantraine. – Paris: Éditions Klincksieck, 1968 – 1980. – Т. 1 – 4; **24.** *Frisk H.* Griechisches Etymologisches Wörterbuch / Hjalmar Frisk. – Heidelberg: Carl Winter; Universitätsverlag, 1960–1972. – В. 1-3; **25.** *Miklosich F.* Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen / Franz Miklosich. – Wien: W. Braumüller, 1886. – 547 p.; **26.** *Rudnyč'kyj J.B.* An Etymological Dictionary of the Ukrainian Language / Jaroslav B. Rudnyč'kyj. – Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Science-Uvan, Inc., 1962–1972. – 4 vol.; **27.** *Vasmer M.* Russisches Etymologisches Wörterbuch / Max Vasmer. – Heidelberg: Carl Winter; Universitätsverlag, 1953 – 1958. – В. 1 – 3.

Нікітіна Ф.О. (Київ, Україна)

Нові аспекти компаративістики (перспективи концептології)

У статті досліджується можливість використовувати концептологію у компаративістиці.

Ключові слова: *концепт, концептологія, компаративістика.*

В статье исследуется возможность использовать концептологию в компаративистике.

Ключевые слова: *концепт, концептология, компаративистика.*

The article investigates the possibility to use the conceptology in the comparative linguistics.

Key words: *concept, conceptology, comparative linguistics.*

Упродовж двох століть (від початку XIX до початку XXI ст.) компаративістика вважалася основним напрямом теоретичного мовознавства. Адже її виникнення характеризується в усіх підручниках з мовознавства як початок по-справжньому наукових лінгвістичних досліджень. Були численні спроби розкритикувати її і, ніби поновлюючи, представити як антитеорію різні інші напрями, зокрема різновиди структуралізму. Проте всі спроби скинути компаративістику з «корабля сучасності» виявилися не продуктивними. У деяких дослідженнях останніх років і навіть десятиліть здійснювалися спроби (особливо помітні при захисті дисертацій) показати, що єдиним прогресивним напрямом сучасності є когнітивна лінгвістика з її антропоцентризмом. З цим твердженням можна посперечатися, оскільки і компаративістика, і навіть конкуруючі з нею структуральні напрями